

Patryk Pleskot

Od Redakcji

Pamięć i Sprawiedliwość 13/2 (24), 11-13

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od Redakcji

Wieloaspektowa problematyka kultury i sztuki w „ludowej” Polsce, a także motywacje, wybory i pola aktywności artystów, twórców, pisarzy czy humanistów były już obiektami cennych niekiedy analiz. Istnieją opracowania dotyczące możliwie szeroko postrzeganego „pierwszego obiegu” kulturalnego (badania nad propagandą i przestrzenią oficjalną)¹, obiegu drugiego², a nawet trzeciego³. Opisano skrupulatnie niektóre środowiska⁴ i indywidualne przypadki⁵. Skomplikowane i rzadko kiedy czarno-białe relacje świata polityki ze światem kultury i sztuki mieszczą się w orbicie zainteresowań Centralnego Projektu Badawczego IPN „Władze PRL wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych”⁶. Mimo to trudno – rzecz jasna – uznać, że odkryto i opisano już wszystko. Dlatego też tematem przewodnim 24 numeru „Pamięci i Sprawiedliwości” stała się szeroko rozumiana twórczość w komunistycznej Polsce wraz z jej praktykami: ludźmi kultury, sztuki, cegły i pióra.

Czy w państwie o aspiracjach totalitarnych była możliwość wolnego tworzenia? Czy twórczość mogła zaistnieć poza politycznym kontekstem? Jak kształtowały się relacje twórców z władzą, a także twórców z odbiorcami ich dzieł? Czy między skrajnymi przypadkami pełnej współpracy ideologicznej i całkowitej opozycji funkcjonowały pośrednie strategie przystosowawcze? W jakiej mierze twórcy kształtowali postawy społeczne – a może i polityczne? Na ile polska twórczość okresu 1945–1989 była oryginalna, a na ile kształtowała się pod wpływem prądów światopoglądowych i kulturalnych, płynących zarówno ze Wschodu, jak i Zachodu? Czy żelazna kurtyna skutecznie blokowała obieg idei? W jakiej mierze realne działania władz państwowych w przestrzeni publicznej mogą być odczytywane jako manifestacje kultury i sztuki?

Teksty zgromadzone w działach „Dyskusja”, „Studia” i „Dokumenty” na pewno nie odpowiadzą na wszystkie wymienione pytania. Poszukują jednak odpowiedzi na różnych, niekiedy oryginalnie ujętych płaszczyznach, dążąc do stworzenia na pewno nie

¹ Zob. np. W. Tomasiak, *Okolice socrealizmu. Prawie tuzin szkiców*, Bydgoszcz 2009; J. Maliniak, *Propaganda i ideologia władzy w okresie stanu wojennego na plakatach, afiszach i ulotkach ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, Wrocław 2008; M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym. Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009; *idem*, *Polityczne kampanie prasowe w okresie rządów Władysława Gomułki*, Lublin 2004.

² Zob. np. J. Błażejowska, *Papierowa rewolucja. Z dziejów drugiego obiegu w Polsce 1976–1989/1990*, Warszawa 2010; P. Sowiński, *Zakazana książka. Uczestnicy drugiego obiegu 1977–1989*, Warszawa 2011.

³ *Od kontrkultury do New Age. Wybrane zjawiska kulturowe schyłku PRL i ich korzenie*, red. E. Chabros, Wrocław 2014.

⁴ Zob. np. K. Rokicki, *Literaci. Relacje między literatami a władzami PRL w latach 1956–1970*, Warszawa 2011.

⁵ Zob. np. K. Kosiński, *Wiwisekcja powszedniości. Studium wczesnej twórczości Marka Nowakowskiego (1957–1971)*, Warszawa 2014.

⁶ W ramach projektu ukazały się m.in. następujące prace: *Artyści władzy, władza artystom*, red. A. Chojnowski, S. Ligarski, Warszawa 2010; *Spełnana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL*, t. 2, oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012; „*Twórczość obca nam klasowo*”. *Aparat represji wobec środowiska literackiego 1956–1990*, red. A. Chojnowski, S. Ligarski, Warszawa 2009; *Wbrew partii i cenzurze. Media podziemne w PRL. Studia i artykuły*, red. P. Kardela, P.P. Warot, T. Wolsza, Warszawa 2012.

wyczerpującej, ale wieloaspektowej charakterystyki polskich twórców z czasów „demokracji ludowej”. Skupiają się przede wszystkim na obrzeżach zagadnień związanych z tematem głównym – ale z obrzeży niekiedy lepiej widać centrum niż ze środka. Niewątpliwie punktem stycznym wszystkich propozycji są wątki polityczne – w rzeczywistości PRL twórczość (chcąc nie chcąc) zawsze pozostawała umocowana w ich kontekście.

Otwierająca te rozważania dyskusja, toczona między praktykami i teoretykami kultury (niekiedy reprezentowanymi przez jedną i tę samą osobę), skupia się zwłaszcza na relacjach twórcy z widzem – czytelnikiem – słuchaczem. Nierzadko w tę relację, jak nieproszony gość, mieszały się uwarunkowania polityczno-społeczne systemu o aspiracjach totalitarnych. Wraz z syntetycznym szkicem Sebastiana Ligarskiego, otwierającym dział „Studia”, a skupiającym się przede wszystkim na relacjach między twórcą a władzą, dyskusja stanowi dobre wprowadzenie w temat przewodni numeru, zwalniając nas zarazem od wchodzenia w szczegóły w odredakcyjnym wstępie.

Bardzo ciekawą perspektywę badawczą obiera Andrzej Skalmowski – autor drugiego z kolei artykułu w dziale „Studia”. Interpretuje on bowiem posunięcia Bolesława Bieruta w związku z odbudową Warszawy jako specyficzną formę mecenatu państwowego, przy czym takie ujęcie absolutnie nie służy wybielaniu postaci głównego winowajcy polskiej wersji stalinizmu. Z końcem ery Bieruta wiążą się rozważania Michała Przeperskiego, który podjął się scharakteryzowania działań i postaw Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w przełomowym roku 1956. Patryk Pleskot analizuje z kolei tajemnicze okoliczności śmierci Jerzego Zawieyskiego, do której doszło w 1969 r. – między dwoma innymi kryzysami politycznymi w PRL. Postawy twórców w epoce „Solidarności” omawia zaś na przykładzie Opola Zbigniew Bereszyński. Dział zamyka artykuł Jana Ołazka, mierzący się ze spuścizną publicystyczną Konstantego Geberta.

Drugi podstawowy dział bieżącego numeru, „Varia”, przyjął wybitnie międzynarodową formę – nie tylko ze względu na autorów, ale i na treści ich artykułów. Teksty zgromadzone w tej części można podzielić na dwie podgrupy. Pierwsza została wyróżniona według klucza geograficznego: bohaterem stała się tutaj Europa Środkowo-Wschodnia. I tak o czasach wojny pisze również Łukasz Chimiak, skupiając się na mało dotychczas rozpoznanych stosunkach polsko-bułgarskich w latach 1939–1941. Z następstwami wojny wiążą się za to rozważania Łukasza Jasińskiego, którego interesują rozliczenia z bolesną przeszłością w Czechosłowacji w drugiej połowie lat czterdziestych. Na wątkach polskich skupia się z kolei Ignacy Masny, opisując dzieje mało znanej organizacji – Ligi Narodowo-Demokratycznej z lat 1957–1960. Wreszcie walki frakcyjne w PZPR z czasów legalnej działalności NSZZ „Solidarność” opisuje z oryginalnej – bo wschodniemieckiej – perspektywy Filip Gańczak.

Drugi zbiór artykułów dotyczy szeroko rozumianych badań migracyjnych. Najszerszą perspektywę badawczą wybiera w tym gronie Amir Weiner, poruszając wątki emigrantów (reemigrantów) powracających z sowieckich gułagów, kryzysów politycznych w krajach bloku wschodniego, a także wytycznych polityki Kremla. Węższe, choć nie mniej ciekawe ujęcie proponuje Sebastian Pilarski, opisując historię ucieczek piłkarzy z „ludowej” Polski. Na dekadzie „Solidarności” skupia się z kolei Mary P. Erdmans, dzieląc się swoimi badaniami przeprowadzonymi w środowisku polskiej diaspory w Chicago w latach 1980–1989.

W dziale „Dokumenty” znalazły się dwie pozycje. Paweł Duber prezentuje nieznaną dotychczas w Polsce źródła dotyczące prób wydostania Józefa Becka z przymusowego pobytu w Rumunii podczas II wojny światowej. Drugi tekst wiąże się z tematem przewodnim numeru: Michał Rosenberg proponuje lekturę fragmentów stenogramu ważnej konferencji dramatopisarzy, która odbyła się w dniach 5–6 marca 1961 r. z inicjatywy Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich.

Warto zwrócić uwagę na to, że wszystkie pozycje z dwóch ostatnich działów dotyczą prac i wydarzeń o charakterze międzynarodowym. W „Recenzjach i polemikach” Krzysztof Kosiński wnikliwie przeanalizował książkę Johna Connelly’ego *Zniewolony uniwersytet*, Natalia Jarska zaś oceniła wartość zbiorowej pracy *Women and Men at War* w redakcji Maren Röger i Ruth Leiserowitz. Z kolei w części „Konferencje” podróżujemy od Albuquerque w Nowym Meksyku (coroczna konferencja Western Social Science Association), przez Wiedeń (European Social Science History Conference) do Gdańska (międzynarodowe sympozjum „From Free Europe to Free Poland. Free Europe Committee in the Cold War”).

Redakcja gorąco dziękuje wszystkim osobom, bez których zaangażowania nie byłoby tego tomu – szczególnie recenzentom oraz zespołowi redakcyjnemu z Wydawnictw IPN.

Patryk Pleskot